

Ngaahi Kona 'i he Efuefu 'o e Vela Lahi 'i Maui

Fakamatala tokamu'a, 'oku te'eki fakapapau'i ki he efuefu mei he vela lahi ne tātānaki 'i Kulā 'i he hili 'a e vela lahi 'i 'Aokosí ne hā mai 'a ha 'ū tu'unga 'o e kemikale 'asēnikí. 'I hono sivi'í ne hā mei ai 'a e faka'au ke kaka ki 'olunga 'a e tu'unga 'o e 'elemēniti 'o e kemikale liití mo e kōpoló, ko e 'elemēniti kemikale 'asēnikí 'oku tu'u fakatu'utāmaki tahá. Ko e ngaahi kona 'eni 'oku pipiki ki he ngaahi kongokonga 'o e efuefú mo e efú.

Ko e efuefú ne tānaki mei Sepitema 21 mei he 'ū 'api 'e valu ne vela 'i Kulá, 'a ia ne langa 'i he 1930 ki he 2000. Koe'uhi ko e 'ū 'api 'i he 'ū 'ēlia ne uesia 'i Lāhainā ne langa lolotonga 'o e taimi tatau, 'oku fakafuofua 'a e Hawai'i Department of Health (Potungāue Mo'ui 'o Hawaii, DOH) 'e tūkunga tatau 'a e efuefu 'i Lāhainā.

'Oku tānaki 'e he kaungāue DOH 'a e 'ū semipolo 'o e efuefu 'i Kulá

Ko e hā 'a e ngaahi kona ne ma'u 'i he efuefu 'i Kulá?

Ko e 'asēnikí ko ha mētali pauni mamafa 'oku ma'u 'i Hawai'i he kelekele mo'unga afi pea 'oku toe 'i ai foki koe'uhi ko hono ngāue'aki 'a ha fanavao hepisaiti 'i he konga kimu'a 'o e 1900 tupú. 'Oku toe ma'u foki 'eni 'i he ngaahi naunau langa 'oku fa'u mei he tō (Keineki) pea mo e papa faito'o ki hono malu'i mei he ané (papa faito'o CCA). 'Oku toe malava 'o ma'u 'a e 'asēnikí 'i he me'atokoní hangē ko e laise, 'ū kakano'i manu, ika mo e limu pea 'oku toe ma'u 'oku tupu fakanatula 'i he vaitupú 'i māmani kotoa. Ko e e'a 'i he vaha'ataimi-lōlōa ki he 'asēnikí 'e ala ke ne fakatupunga 'a ha 'ū palopalema ki he kilií, palopalema ki he mafú mo e 'ū kanisa 'o e kilií, 'okani tānaki'anga tu'uofí pea mo e ongo ma'ama'aá. Ko e 'ū tu'unga 'o e 'asēnikí 'i he efuefú ne fu'u ma'olunga 'au'aupito pea 'e ala ke ne fakatupu 'a ha uesia ki he mo'ui 'o ha kakai 'oku nau e'a ki he efuefú.

Ko e liití ko ha mētali pauni mamafa 'oku fakafuofua ke 'i he efuefú koe'uhi ko hono ngāue'aki 'i he vali 'i he 'ū fale ne langa ki mu'a 'i he 1978. Ko e 'elemēniti kemikale liití oku kona tautau tefito ki he longa'ifānaú pea mo e fanga ki'i pēpē 'i manavá he 'oku ne uesia 'a e fa'u 'o e 'utó. Ko e fanga ki'i pēpē mo e fanga ki'i longa'ifānaú 'oku nau e'a ki he 'elemēniti kemikale liití 'oku nau faingata'a'ia 'i he ako, fakalalakaka fakaakó, tokangá, pea mo e ngaahi polopalema fakafekau'aki mo e 'utó mo e filosilivá. Ko e ngaahi lēvolo 'i he efuefú ne ma'olunga pea mo fakatupunga 'a ha uesia ki he mo'ui 'a e longa'ifānaú mo e kakai fefine 'oku feitama 'oku nau e'a ki he efuefu mo e efu mei he ngaahi 'ēlia ne velá.

Ko e kōpoló ko ha 'elemēniti 'oku tupu fakanatula 'oku mahu'inga ki ha ngaahi fatongia 'o e sinó 'o kau ki ai 'a hono fakatupu 'o e ngaahi selo toto kulukulá. Ko e kakai 'oku nau e'a ki ha fanga ki'i konga iiki 'o e kōpoló 'i he me'atokoní, uesia 'o e 'ea mei he ngaahi 'api ngāue fakatupu koloá, pea mo e ngaahi me'a teuteu vali matá. Ka, 'i he taimi 'oku e'a lahi ai 'a e kakaí ki he lahi 'o e 'elemēniti kemikale kōpoló, 'e ala uesia 'e ha ngaahi polopalema ki he totó, ma'ama'á mo e kilií. Ko e 'elemēniti kemikale kōpoló 'oku ne ala fakatupunga 'a e kanisā 'i he e'a lahi 'au'aupito ki ai.

Ki he ngaahi fakamatala fakamuimui, 'a'ahi ki he health.hawaii.gov/mauiwildfires

Ngaahi Kona 'i he Efuefu 'o e Vela Lahi 'i Maui

Ko e uesia lahitahá 'oku mei hono folo 'o e efuefú.

'Oku toe malava foki 'i hono mānava'aki 'o e efuefú.

'Oku ke malava 'o e'a ki he efuefú 'i ha fetu'utaki 'i ha'ane pā ki he mo e kilí.

'Oua 'e Lave ki he Efuefu mei he Vela Lahí

Ko hono mopi faka'ahó mo hono holo 'aki e uaipa vivikuú te ne tauhi 'a e 'ū fukahi 'ēlia 'o ho'o 'apii ke ma'a mei he efu pe efuefu ofi 'i he ngaahi 'ēlia uesiaa.

'Oku 'ikai totonu ke va'inga 'i tu'a 'a e longa'ifānau 'o ofi ki he ngaahi 'ēlia 'oku 'i ai 'a e efuefu.

Ko e kakai feitama, longa'ifānau, kinautolu 'oku fokoutua tauhi 'i he kofuua, pea mo e kakai 'oku 'ikai ke nau tui PPE 'oku 'ikai totonu ke nau hū ki he ngaahi 'ēlia 'oku uesiaa.

'Oua 'e sivi, keli pe ha fa'ahinga ngāue 'oku ne ue'i 'a e efuefu.

'I he taimi 'oku ke 'i he 'ēlia 'oku uesiaa, tui ha PPE pea vete faka'ehi'ehi ke 'oua te ke e'a ki he efuefu pea mo e efu.

'Oua 'e kai 'i he ngaahi 'ēlia 'oku uesiaa. 'Ufi'ufi' 'a e 'ū ngutu'i hina vaii.

Fufulu 'a e 'ū me'a ne to'o mei he 'ēlia uesiaa 'aki 'a e koaa mo e vaii. Saoa pea uku 'a ho'o 'uluu hili ha'o mavahe mei ha feitu'u 'oku uesiaa.

Tokanga'i 'a e ma'a 'o e 'eaa 'i ho'o feitu'u fakakaungā'apii. Ko e lanumataa 'oku 'uhinga 'oku sai! 'Okapau 'oku liliu 'a e lelei 'a e 'eaa, ngāue fakaalaala leva.

Ki he ngaahi fakamatala fakamuimui, 'a'ahi ki he health.hawaii.gov/mauiwildfires

Ngaahi Kona 'i he Efuefu 'o e Vela Lahi 'i Maui

Ko e hā 'a e me'a 'a e DOH 'oku fai ke malu'i 'a e mo'ui 'a e kakaii?

Fakalahi hono Siofi & Semipoloo

- 'E hokohoko atu 'a hono fokotu'u 'e he DOH 'o e ngaahi monitoa ki hono siofi hokohoko 'o e 'eaa 'i he ngaahi 'ēlia uesiaa pea mo fakahoko hono sivi e semipoloo 'o e 'eaa fakatefito ki he 'ū me'a kona tefitoo.
- 'E fakahoko 'e he DOH 'a hono sivi 'o e efuefu 'i Lahainā 'o fengāue'aki mo e EPA.
- 'Oku hokohoko atu hono fakalele 'e he DOH mo e Potungāue Ako 'o Hauai'i hono monitoa mo hono sivi 'o e ngaahi 'apiako ne uesiaa.

Timisi 'A E: U.S. EPA

Ta'ofi 'a e Efuefu mei he 'ene Mafola 'i he 'Eaa

- Ne kole 'e he DOH ke fakamu'omu'a 'e he EPA 'a hono ngāue'aki 'o e Soiltac, ko ha me'a liliu kekekele, ki he ngaahi 'ēlia uesia 'i Lahainā ofi ki he ngaahi 'ēlia 'oku nofo'ii. Ne fakakakato hono ngāue'aki 'o e Soiltac 'i Kula 'i Sepitema 25.
- 'Oku fale'i 'e he DOH ke toe fakahoko 'e he Kauniti 'o Maui 'a ha ngaahi founa malu'i lahi ange, kau ai 'a hono ta'ofi 'o e sifi vaii mo e fokotu'u e mīsini fana vaii ke pule'i 'aki 'a e efuu mo e efuefu.

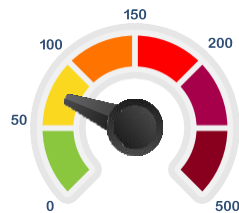
Fēfē 'eku siofi 'a e lelei 'o e 'ea ofi ki he 'eku 'api?

Ko e monitoa 'o e 'ea lelei lolotonga 'oku hokohoko atu hono fokotu'u 'i Lahainā mo Kula.

Monitoa he 'Initanetii pe 'aki 'a e App:

- Uepisaiti: fire.airnow.gov
- Apps: AirNow, IQ Air, Local Haze, Paku

'Oku fale'i 'e he DOH ki he kakaí ke nau nofo 'i fale pea mo tāpuni 'a e 'ū matapā sio'atā 'i he taimi 'oku liliu ai 'a e faka'ilonga 'o e lelei 'o e 'eá 'o kehe ange mei he lanu matá.

Ki he ngaahi fakamatala fakamuimui, 'a'ahi ki he health.hawaii.gov/mauiwildfires

Ngaahi Kona 'i he Efuefu 'o e Vela Lahi 'i Maui

Liliu Fakamuimui 'i 'Okatopa 18, 2023

Tongan

Toxins in Maui Wildfire Ash 10/18/2023

Ngaahi Kona 'i he Efuefu 'o e Vela Lahi 'i Maui

'Oku angafēfē 'eku 'ilo'i na'a ku e'a ki he 'elemēmiti kemikale 'asēnikī mei he vela lahi?

'Oku 'i ai 'a e 'ū sivi toto mo e tu'uofi 'oku ne ala lava 'o sivi 'a e lahi 'o e 'asēnikī 'i ho'o sinó, ka 'oku mahu'inga ke manatu'i 'oku 'i ai e ngaahi ngata'anga 'o e ngaahi sivi ni.

Ko e sivi ni 'oku ne fakafuofua'i 'okapau ko e lēvolo 'o e 'asēnikī 'i he sinó 'oku ma'olunga ange pe ma'olalo ange 'i he tu'unga angamaheni 'o ha tokotaha. 'E toe ala tokoni foki 'a e sivi ke tokoni ke 'ilo'i 'a e lahi 'o e 'asēnikī 'oku ma'u mei he kai 'o e ngaahi me'akai hangē ko e shrimp, ika, paka, limu pea ko ha me'akai tahi kehe. Manatu'i, ko e ma'unga me'akai lahi 'oku 'i ai e 'asēnikī (hangē ko e me'atahi) ka 'oku 'ikai ke lau 'oku kaunga kovi. 'Okapau ko e 'asēnikī 'o ha tokotaha 'oku liunga 2 'o lahi ange hono ma'olungá 'i ha kakai tokolahi, 'oku mahu'inga ke fai ha ngāue ke fakasi'isi'i 'a e lahi 'o e 'asēnikī 'oku hū ki honau sinó.

'Oku 'ikai ke malava 'e he sivi ni 'o tala pe na'e ha'u mei fē 'a e 'asēnikī 'e taha 'i he sino 'o ha taha. Ko e ni'ihi 'o e 'asēnikī 'e ala ma'u mei he e'a ki he efuefú. Ko e kongá 'e ni'ihi 'oku ala ma'u mei he me'akai hangē ko e shrimp, ika, paka, limu, laise mo e ngaahi me'akai kehe. 'Oku 'ikai lava 'e he sivi 'o tala pe 'e puke ha taha mei he 'asēnikī.

'Oku lava to'o mo tafi 'e he mīsinī fakama'a 'ea lotofalé 'a e 'asēnikī?

Ko e me'a fakama'a 'ea HEPA 'oku nau fakalelei'i 'a e lelei 'a e 'ea 'i loto falee 'aki hono to'o 'o e efuefuu pea mo e efu mei he 'eaa 'oku ala ke ne pukepuke ai 'a e 'asēnikī.

'Oku ai ha ngaahi kulupu 'oku fiema'u ke toe tokongaekina makehe ange ke ta'ofi 'a 'enau e'a ki he efuefuu?

Ko e longa'ifānau, kakai faitama, pea mo e kakai 'oku nau fe'ao mo e fokoutua tauhi 'o e kofuua kau ai 'a kinautolu 'oku taialasisii 'oku totonu ke nau toe tokanga ange ke faka'ehi'ehi mei he efuefuu pea ke 'oua e hū ki he ngaahi 'ēlia uesia. Ko e 'elemēniti kemikale līitii 'oku kona 'o tautau tefito ki he longa'ifānau pea mo e fanga ki'i pēpē nei 'i manavaa he 'oku ne uesia 'a e fa'u 'o e 'utoo. Ko e kakai 'oku mo'ua 'i he fokoutua tauhi 'o e kofuuaa pe uesia 'o e kofuuaa 'oku nau tu'u lavea ngofua ange ki he kona mei he 'asēnikī 'oku fakama'a ki tu'a mei he sinoo 'e he ongo kofuua.

Ko e hā e me'a 'oku totonu ke fai 'e he kakaii 'okapau 'e liliu 'a e ngaahi monitoa 'o e 'eaa ki he engeenga, moli pea mo e kulokula?

'Okapau 'oku 'i 'olunga 'a e 'ū mīsinī monitoa taimi-totonu 'i Lahāinā pe Kulá 'i he lanu mataa (engeenga, moli, kulokula, vāleti, maluni), 'oku totonu ke fai 'e he kakai 'o e feitu'u 'eni:

- 'Oua 'e fakahoko ha ngaahi ngāue 'i tu'a ke fakasi'isi'i 'a e 'e'a ki ai pea mo fakasi'isi'i e uesia ki he mo'uí. 'Oku tautautefito 'eni ki he longa'ifānau pea mo e kakai faitamá.
- Nofo 'i lotofale pea tāpuni kotoa 'a e 'ū matapā sio'atā pea mo e 'ū matapā. 'Okapau 'oku ngāue'aki 'a e 'ea fakamokomoko, fokotu'u ki he tu'unga vilohi e 'ea.
- 'Okapau 'oku ke fiema'u ké ke mavahe mei he feitu'u uesiá, fakamo'ui e me'a fakamokomoko 'o ho'o me'alelé pea fokotu'u ki he tu'unga vilohi e 'eá.

Ko e lelei 'o e 'eá 'e ala liliu 'i he ngaahi 'uhinga kehekehe, kau ai 'a e fanga ki'i me'a 'oku fakatupunga 'e he efu pea mo e ngaahi ma'unga me'a kehe hangē ko e me'a puhi ki tu'a 'o e kasa 'uli 'o e kaá. 'I he lahi 'o e fakaalaalaa, 'e malava ke kamata ke ngāue 'a e ngaahi feitu'u kaungā'api ofi 'i he 'ēlia uesiá 'i he taimi 'oku liliu ai ki he engeengaa 'a e monitoa ki he 'ea lelei.

'Oku malu 'a e 'a'ahi fehū'akii?

Ko e ngaahi 'a'ahi fehū'akii 'oku ne fakatupunga 'a ha ngaahi uesia lahi, tautautefito 'okapau 'e ue'i e efuefuu. Ko hono tui 'o e me'angāue PPE totonuu pea mo hono ta'ofi hono ue'i 'o e efuefuu te ne fakasi'isi'i 'a ho'o uesia 'i he e'a ki he ngaahi kona pea mo e ngaahi uesia ki he mo'ui 'oku ne ala ma'u. Ko e 'a'ahi fehū'akii 'oku 'ikai ke malu ki he longa'ifānau, kakai faitama, pea mo e kakai fe'ao mo e fokoutua ki he kofuuaa kau ai 'a kinautolu 'oku taialasisi.

Ko e ngaahi me'a'ufi'ufi mata N-95 'oku ne malu'i koe mei he ngaahi me'a kona ni. Ngaahi me'a'ufi'ufi mata hao-lelei.

Ki he ngaahi fakamatala fakamuimui, 'a'ahi ki he health.hawaii.gov/mauiwildfires

Ngaahi Kona 'i he Efuefu 'o e Vela Lahi 'i Maui
Liliu Fakamuimui 'i 'Okatopa 18, 2023
Tongan
Toxins in Maui Wildfire Ash 10/18/2023

